

Η ΕΦΟΡΕΙΑ ΕΝΑΛΙΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ ΚΑΙ ΤΑ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ ΥΠΟΒΡΥΧΙΩΝ ΑΝΑΣΚΑΦΩΝ

Η Εφορεία Εναλίων Αρχαιοτήτων είναι μία από τις νεότερες εφορείες της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας και συνδυάζει την έρευνα του παρελθόντος με την έρευνα στο παρόν, εφαρμόζοντας τη σύγχρονη τεχνολογία, που είναι απαραίτητη για την υποβρύχια έρευνα.

Η Εφορεία ιδρύθηκε μόλις το 1977, με σκοπό την προστασία, τη μελέτη και τη διάσωση όλων των υποθαλάσσιων θησαυρών μας. Στις αρμοδιότητές της υπάγονται οι εντοπισμοί, οι ανασκαφές και η μελέτη των αρχαίων πλοίων, των βυθισμένων πόλεων και των λιμανιών. Επίσης εποπτεύει τις υποβρύχιες έρευνες διαφόρων φορέων, τις κατασκευές λιμενικών έργων και τις ιχθυοκαλλιέργειες σε αρχαιολογικούς χώρους, σε όλη την Ελληνική επικράτεια. Από το 1977 μέχρι σήμερα έχουν πραγματοποιηθεί, από τους δύτες της Εφορείας, χιλιάδες υποβρύχιες αυτοψίες και έχουν εντοπισθεί περίπου 700 ναυάγια. Επιπροσθέτως έχουν ερευνηθεί, μελετηθεί και δημοσιευθεί δεκάδες λείψανα αρχαίων λιμενικών εγκαταστάσεων και βυθισμένων πόλεων, μεταξύ των οποίων συγκαταλέγονται οι: Επίδαυρος, Αλές, Αστακός, Θάσος, Άβδηρα, Σάμος, Πάρος, Πλύτρα, Φαλάσαρνα και άλλες. Πρώτος διευθυντής της Εφορείας υπήρξε ο Γ. Παπαθανασόπουλος, τον οποίο διαδέχθηκε ο Δ. Καζιάνης.

Το 1991 τη διεύθυνση της Εφορείας Εναλίων Αρχαιοτήτων ανέλαβε η Ελπίδα Χατζηδάκη, η οποία υπήρξε από τα πρώτα βασικά στελέχη της Υπηρεσίας αυτής. Από τις πρώτες ενέργειές της ήταν να δοθεί έμφαση στον ερευνητικό τομέα της υποβρύχιας αρχαιολογίας, που οδήγησε σε 10 διαφορετικές υποβρύχιες έρευνες.

Ελπίδα Χατζηδάκη

Αρχαιολόγος

1. Αλόνησος

Η πρώτη σημαντική ανασκαφή της Εφορείας άρχισε το 1992 στην Αλόνησο, σε βάθος 30 μ., όπου εντοπίστηκε αρχαίο πλοίο του 5ου - αρχές 4ου π.Χ. αιώνα. Το πλοίο έφερε φορτίο κρασί από τη Μακεδονία, με ενδιάμεσο σταθμό τις Σποράδες. Το μήκος του πλοίου είναι τουλάχιστον 30 μέτρα και το φορτίο του ανέρχεται περίπου σε τρεις χιλιάδες αγγεία. Αυτό είναι ιδιαίτερα σημαντικό για την Ελλάδα, διότι μέχρι σήμερα εθεωρείτο ότι μόνον οι Ρωμαίοι ναυπηγούσαν σκάφη άνω των 100 τόνων. Το τεκμήριο ετούτο ανατρέπει παλαιότερες επιστημονικές θεωρίες και φέρνει την Ελλάδα ως την πρώτη διδάσσα και σ' αυτόν τον τομέα της ναυπηγικής.

2. Άβδηρα

Η Ε.Ε.Α. πραγματοποίησε για

δεύτερη χρονιά την ερευνητική ανασκαφή του αρχαίου λιμένα των Αβδήρων στη Θράκη. Το αρχαίο "κλειστό" λιμάνι περιβάλλεται από το σύγχρονο και τοποθετείται στον όρμο κάτω από τη ρωμαϊκή ακρόπολη. Σήμερα είναι ορατός ένας μεγάλος λιμενοβραχίονας από ογκόλιθους γρανίτη, που ξεκινά στο ανατολικό άκρο της πόλης και αποτελεί τον υποθαλάσσιο λιμενοβραχίονα του εμπορικού λιμένα.

3. Χαλκιδική

Πρόκειται για επιφανειακή έρευνα του βυθού της θάλασσας στην περιοχή του αρχαιολογικού χώρου της Τορώνης Χαλκιδικής. Ξεκίνησε το 1993 και αποτελεί συνεργασία της Ε.Ε.Α., της Αρχαιολογικής Εταιρείας και του Αυστραλιανού Αρχαιολογικού Ινστιτούτου. Σκοπός της έρευνας είναι: α) να διασαφηνιστεί η σχέση

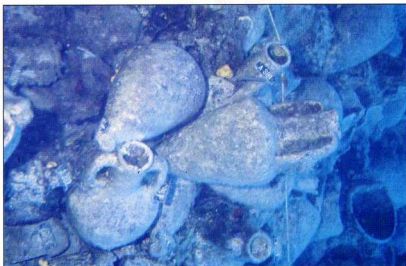
των χερσαίων αρχιτεκτονικών λειψάνων με τα οικοδομικά λείψανα που έχουν εντοπιστεί στο βυθό της θάλασσας και β) να χαρτογραφηθούν πιθανές ενδείξεις κατατόπων (profiles) της ακτής Ληκόθου, που μπορεί να οφείλονται σε μεταβολές της θαλάσσιας στάθμης.

4. Φαλάσαρνα

Η ανασκαφή στο χερσαίο Ελληνιστικό λιμάνι της Φαλάσαρνας, στη Δυτική Κρήτη, άρχισε το 1986 με χρηματοδότηση της Νομαρχίας Χανίων. Κατά τα έτη 1988-1990 συνεχίστηκε ως Ελληνοαμερικανική συνεργασία, ενώ το 1991 πραγματοποιήθηκε και πάλι ως Ελληνική ανασκαφή από την Ε.Ε.Α. Το αρχαίο λιμάνι της Φαλάσαρνας βρίσκεται στον αυχένα του ακρωτηρίου Κουρτί, όπου και η καλοδιατηρημένη ακρόπολη. Προεκτάσεις των οχυ-

1. Αλόννησος: Αγγεία in situ, στο κλασικό ναυάγιο.

2. Αλόννησος: Από το κλασικό ναυάγιο.

3. Πλοίο «La Thèrèse»: Τμήμα ξύλινου βαρελιού με πυρίτιδα. Διαδικασία ανέλκυσης (σήμερα βρίσκεται υπό συντήρηση στα εργαστήρια έμφυδρου ξύλου της Ε.Ε.Α.).

ρωματικών τειχών της πόλης περικλείουν το λιμάνι στο εσωτερικό τους, έτσι ώστε να σχηματίζεται "λιμνή κλειστός", γνωστός ως ο πολεμικός λιμένας της Κλασικής περιόδου. Μέχρι σήμερα έχουν ανασκαφεί δύο από τους έξι οχυρωματικούς πύργους του λιμανιού, τμήμα της προκυμιάς, μία οχυρωματική πύλη και μεγάλο κρηπίδωμα σε μικρότερον εσωτερικό λιμένα.

5. Πλοίο «La Thérèse»

Ναυάγιο πλοίου του 17ου αι. μ.Χ., που έλαβε μέρος στον Κρητικό πόλεμο (1669) και έπαιξε καθοριστικό ρόλο στην έκβασή του, αφού η βύθισή του σήμανε την ήττα των Χριστιανικών δυνάμεων και την παράδοση της Μεγαλονήσου στους Τούρκους. Σώζονται περίπου 30 μ. από το σκάφος σε πολύ καλή κατάσταση καθώς και αντικείμενα καθημερινής χρήσης που ανήκαν σε 350 περίπου άτομα, πολεμικό και ναυπηγικό υλικό. Η έρευνα ξεκίνησε το 1987 και μέχρι σήμερα έχουν αποκαλυφθεί 80 τ.μ. του ναυαγίου και έχουν ανελκυσθεί 150 περίπου ευρήματα, μεταξύ των οποίων κανόνια, χρυσά νομίσματα, κεραμική κλπ.

6. Ζάκυνθος

Η ανασκαφή μεταβυζαντινού ναυαγίου στη Ζάκυνθο, που άρχισε το 1990 ως Ελληνο-Αγγλική συνεργασία, βρίσκεται στην ΝΑ πλευρά της εισόδου του σύγχρονου λιμανιού της Ζακύνθου, σε βάθος 8-9 μ. Μέχρι σήμερα έχουν πραγματοποιηθεί ηλεκτρομαγνητικές αποτυπώσεις του βυθού καθώς και φωτογραμμετρική απότυπωση της υπάρχουσας κατάστασης. Παράλληλα, οι δοκιμαστικές τομές αποκάλυψαν 4 σειρές των πλευρικών σανιδωμάτων του πλοίου. Από τον χώρο ανασύρθηκαν πολλά φουνοτούκια, λίθινες μπάλες κανονιών, χάνδρες από ελεφαντοκόκαλο, νομίσματα και πολλά μεταλλικά αντικείμενα.

7. Ακτιο

Η Ε.Ε.Α., σε συνεργασία με την Αμερικανική Σχολή Κλασικών Σπουδών και με τα αμερικανικά πανεπιστήμια της Φλόριδας και του Μαϊάμι, προσπάθησε για πρώτη φορά να εντοπίσει τα βυθισμένα έμβολα της διάσημης

ναυμαχίας του Ακτίου, του 31 π.Χ., που έγινε μεταξύ της Κλεοπάτρας και του Οκταβιανού. Υπολογίζεται ότι τουλάχιστον 150 πλοία εμβολίστηκαν και κήκων από τα φλογόβολα των Ρωμαίων. Η ανεύρεση κάποιου πολεμικού πλοίου της ναυμαχίας αυτής θα αποτελούσε ορόσημο στην ιστορία της ναυπηγικής. Η Ε.Ε.Α. προσπάθησε να εντοπίσει τμήματα της πλώρας των βυθισμένων πλοίων, όπου ετοποθετούντο τα χάλκινα έμβολα. Σήμερα, υπολογίζεται ότι τουλάχιστον 50 χάλκινα έμβολα βρίσκονται βυθισμένα στην περιοχή του Ακτίου, παρόλο που ο Οκταβιανός προσπάθησε να τα ανασύρει λόγω της αξίας του μετάλλου. Οι έρευνες έγιναν με σύγχρονες γεωφυσικές μεθόδους, με χρήση ηχοβολιστικών και ηλεκτρονικών μηχανημάτων, ρομπότ βυθού κλπ., ενώ οι εντοπισμένοι στόχοι επαληθεύονται από τους δύτες της Ε.Ε.Α.

8. Βόνιτσα

Τον Μάρτιο 1993 καταδυτικό κλιμάκιο της Ε.Ε.Α. εντόπισε, στην περιοχή της Βόνιτσας, βυθισμένα τμήματα της αρχαίας πόλης του Ανακτορίου καθώς και λείψανα του αρχαίου λιμανιού. Τα κτίσματα που βρίσκονται στα παράλια ή στο βυθό φαίνονται να σώζονται σε άριστη κατάσταση, καθώς διακρίνονται μέσα από τα γαλάζια νερά. Ανάμεσα τους ξεχωρίζουν οχυρωματικά τείχη και πύργοι, ένας λιμενοβραχίονας και αποβάθρες, μία βασιλική και άλλα βυθισμένα κτίρια, που χρονολογούνται από την Ελληνιστική περίοδο έως και τη Βυζαντινή. Φέτος το καλοκαίρι έγιναν οι πρώτες αεροφωτογραφήσεις και τοπογραφικές αποτυπώσεις των υποθαλασσίων λειψάνων, προκειμένου να προγραμματισθεί η υποβρύχια ανασκαφική έρευνα.

9. Σάμος

Η υποβρύχια έρευνα στο αρχαίο λιμάνι της Σάμου άρχισε το 1989 στην περιοχή του σύγχρονου λιμανιού, κάτω από το οποίο βρίσκονται, ως γνωστόν, τα κρηπίδωματα και ο περίφημος μολός του τυράννου Πολυκράτη. Ακόμα και σήμερα ο μολός δεσπόζει στο λιμάνι, παρά τις επεμβάσεις που έχει υποστεί στο διάβα των

αιώνων. Μέχρι τώρα έχει εντοπισθεί και αποτυπωθεί σε όλο του το μήκος ο αρχαίος κματοβραύστης, ο οποίος ενισχύθηκε κατά τους Ελληνιστικούς χρόνους, όπως τεκμηριώνεται από τα κινητά ευρήματα, και χρησιμοποιήθηκε έως και τον 7ο μ.Χ. αιώνα. Το καλοκαίρι του '93 πραγματοποιήθηκαν εργασίες α) για τον προσδιορισμό της αρχαίας τοπογραφίας του λιμανιού και β) για τη διάνοιξη ανασκαφικών τομών, σε βάθος που φτάνει τα αρχαϊκά στρώματα, κατά μήκος του Πολυκράτη μολού.

Παράλληλα με όλες τις παραπάνω αρχαιολογικές έρευνες, βρίσκονται σε εξέλιξη και εκατοντάδες υποβρύχιες αυτοψίες, που πραγματοποιούνται καθημερινά από καταδυτικό κλιμάκιο της Εφορείας και που επαπαλαιώθηκαν κατά τα τελευταία δύο χρόνια.

Η Ε.Ε.Α., θεωρώντας τη διάδοση της κατάδυσης ως σημαντικό τμήμα της ελληνικής ζωής, της οποίας η μεγαλύτερη απόλαυση είναι οι γαλάζιες θάλασσες και οι βυθοί τους, προχώρησε στον αποχαρκτηρισμό μεγάλων θαλασσίων περιοχών, μεταξύ των οποίων και τα δυτικά παράλια της Αττικής.

Τέλος, αναπόσπαστο μέρος των αρμοδιοτήτων της αποτελεί η οργάνωση επιμορφωτικών σεμιναρίων σύγχρονης ανασκαφικής έρευνας.

Έτσι, το 1984 πραγματοποιήθηκε διεθνές σεμινάριο της υποβρύχιας αρχαιολογίας, στην Πύλο Μεσσηνίας, ενώ το 1992 άρχισαν εκπαιδευτικά προγράμματα με χρηματοδότηση της ΕΟΚ σε εξάμηνη βάση, με σκοπό την εκπαίδευση νέων αρχαιολόγων, γεωλόγων, χημικών, φωτογράφων και άλλων, στις μεθόδους μιας δύσκολης υποβρύχιας ανασκαφής. Το πρόγραμμα αυτό συνεχίστηκε το καλοκαίρι του '93, ενώ για το 1994 προγραμματίζεται το 2ο Διεθνές Συνέδριο Υποβρύχιας Αρχαιολογίας, υπό την αιγίδα της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας.

10. Μεθώνη

Κατά τη φετινή πρώτη περίοδο της έρευνας επαναπροσδιορίστηκε ο χώρος του καταπονημένου οικισμού της Μεθώνης

(όρμου Μεθώνης ακτών Πυλίας). Ξεκινώντας από τους εμφανείς τοίχους, έγινε προσπάθεια επιφανειακού καθαρισμού του περιβάλλοντος χώρου και παρακολούθησης των τοίχων. Έγινε τοπογραφική αποτύπωση της καθώς και συλλογή γεωλογικών πληροφοριών και στοιχείων από την γγγύ αλλά και την ευρύτερη περιοχή. Επίσης έγινε εξάρτηση του χώρου της έρευνας από το εθνικό γεωδακτικό δίκτυο. Κατά τον καθαρισμό των τοίχων συνελέγησαν όστρακα, εύθρυπτα λόγω κακής όπτησης, και οστά. Κατά τον ίδιο καθαρισμό κατέστη σαφές ότι τα κτηριακά λείψανα είναι προϊστορικά και ότι η καταστροφή των συγκεκριμένων τουλάχιστον χώρων οφείλεται σε σεισμό.

Κατά την προεχρή περίοδο 1994 θα συνεχισθεί η αποκάλυψη, ο καθαρισμός και η αποτύπωση των κτηριακών λειψάνων και θα επιχειρηθεί δοκιμαστική τομή για τον προσδιορισμό της στρωματογραφίας, ενώ παράλληλα θα συνεχισθεί η γεωλογική μελέτη της περιοχής.

The Ephorate of Underwater Antiquities and the Program of Submarine Research

E. Chatzidakis

The Ephorate of Underwater Antiquities, one of the most modern as regards the means and equipment used by its archaeological staff, was founded only in 1977. Its objective is to save, study, restore and protect all submarine treasures of the Greek seas. From its foundation until today about 700 shipwrecks and many ancient sunk cities have been located.

First director of this Service was G. Papanathanassopoulos who was succeeded by D. Kazianis, then E. Chatzidakis followed who was later replaced by her predecessor.

E. Chatzidakis' main effort was aiming at the research sector. As a result ten different submarine research projects were organized: on Alonnessos, Avdera, Chalkidiki, Phalasarina, the ship La Théssea, Zakynthos, Aktio, Vonitsa, Sarnos and Methone. The organization of training seminars on the methodology of modern archaeological research was another of the initiatives she took while being in office.